

*Kitabxana resursları və informasiya
axtarış sistemləri kafedrasının müəllimi*

**Elektron informasiya resursları kitabxananın informasiya potensialının artırılması vasitəsi kimi:
(AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının iş təcrübəsi)
Məqalədə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının elektron resursları barədə ətraflı məlumat verilmiş, onların inkişaf perspektivləri göstərilmişdir.**

Açar sözlər: kitabxana, informasiya, informasiya resursları, informasiya sistemləri, informasiya-axtarış sistemləri, elektron resurslar, elektron kataloq.

Ключевые слова: библиотека, информация, информационные ресурсы, информационные системы, информационно-поисковые системы, электронные ресурсы, электронный каталог.

Key words: library, information, information resources, information system, information retrieval systems, e-resources, e-catalogue.

Informasiyanın istehsal texnologiyasında, yayılmasında, mübadiləsində və istifadəsində baş verən qlobal dəyişikliklər kitabxanalar qarşısında cəmiyyətin hər bir üzvünü informasiya ilə təmin etmək və artan sorğuları operativ şəkildə ödəmək kimi yeni tələblər qoyur. Bu iş ənənəvi kitabxana xidmətləri icrəsində lazımı xidmətləri saxlamaqla yanaşı, yeni xidmət və texnologiyaların, avtomatlaşdırılmış informasiya axtarış sistemlərinin formalaşdırılmasını, bir sözlə, kitabxanaların muasirləşdirilməsini zəruri edir.

Sənədlərin elektronlaşdırılması, elektron kitabxana və elektron kataloqun yaradılması bildiyimiz kimi, təkcə oxucuya xidmətin səviyyəsini və keyfiyyətini artırmaq üçün nəzərlə tutulmur. Bu proses həm milli kontentlərin dünya informasiya məkanına inteqrasiyasını sürətləndirir, həm də biblioqrafik yazıların mübadiləsini genişləndirir. (6, 57-69)

Elektron resurs fondunun formalaşdırılması və ondan istifadənin səmərəli təşkili müasir informasiya cəmiyyətində kitabxana fondlarının formalaşmasının yeni keyfiyyətlərindən biri hesab olunur.

Bu gün respublika kitabxanaları ən müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə və internet-

informasiya resursları, elektron kataloq, elektron kitabxana və elektron məlumat bazaları yaratmaqla elmi kommunikasiyaların inkişafına təkan verir. Belə kitabxanalardan biri də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasıdır.

Azərbaycan elminin dünyaya inteqrasiyasında və ən qabaqcıl intellektual təcrübənin öyrənilməsində böyük xidmətləri olan AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fəaliyyəti AMEA-nın alim və mütəxəssislərinə göstərilən kitabxana-biblioqrafiya xidmətinin təkmilləşdirilməsinə, kitabxanada İnteqrasiyalı Avtomatlaşdırılmış Sistemin yaradılmasının strateji proqramının hazırlanmasına və elmin informasiya təminatının optimallaşdırılması məqsədi ilə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinə istiqamətlənmişdir.(1).

Artıq on ildən çoxdur ki, Kitabxana avtomatlaşdırma sisteminin imkanlarından tam şəkildə istifadə etməklə fundamental elektron kitabxananın yaradılmasını və oxuculara məsafədən xidmət texnologiyasının tətbiqini uğurla davam etdirir. Kitabxanada elektron informasiya resurslarının yaradılması informasiyalaşdırılma mərhələsinə qədəm qoymuş və yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsi və tətbiqi sahəsində mühüm və əhəmiyyətli addımlar atılmışdır.

Bu gün respublika üzrə elektron elmi sənəd axınının böyük bir hissəsi məhz AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasından keçir və kitabxana bu resursların kataloqlaşdırılmasını, mühafizəsini və istifadəsini təmin edə biləcək bir potensiala malikdir. Bu işə Mərkəzi Elmi Kitabxananın yeni inteqrasiya vəzifəsinin-informasiya mühitinin formalaşmasının təmin edən yeni bir fəaliyyət növünün formalaşması deməkdir.

Hal-hazırda kitabxana yeni informasiya mühitində elektron resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədi ilə bir neçə istiqamətdə iş aparır:

Bunlar aşağıdakılardır:

1. Elektron nəşrlərlə komplektləşdirmənin yeni stabil mənbələrinin axtarışı həyata keçirilir və onlardan istifadə texnologiyaları hazırlanır.
2. Elektron kataloqun servis funksiyasının (həm lokal, həm də veb-versiya) inkişaf etdirilməsi, xüsusi ilə də sənədlərin rəqəmsal sürətlərinin saxlanıldığı şəbəkəyə istifadəçi əlyətərliliyi təmin olunur.
3. Kitabxananın elektron resursları və xidmətləri barədə istifadəçiləri məlumatlandırma sisteminin yeni forma və metodlarını axtarılır.

4. İstifadəçilərin informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılmasına istiqamətləndirilmiş tədbirlər kompleksi hazırlanır.

Mövcud sənəd fondlarının müntəzəm və planlı şəkildə zənginləşdirilməsi, elmi fondların ənənəvi və elektron informasiya daşıyıcıları ilə tam və əhatəli şəkildə komplektləşdirilməsi Kitabxananın «Ədəbiyyatın elmi komplektləşdirilməsi», «Qərbi Avropa ədəbiyyatı» və «Şərqi ədəbiyyatı» şöbələri tərəfindən müntəzəm şəkildə təmin olunur.

Kitabxana Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramı»nın yerinə yetirilməsi ilə bağlı qarşıda duran vəzifələrin həlli üzrə konkret tədbirlər həyata keçirir (5). Dövlət proqramının «Xüsusi əhəmiyyətli çap sənədlərini, nadir kitabları, diyarşünaslığa aid nəşrləri qoruyub saxlamaq və nəsillərdən nəsillərə ötürmək məqsədi ilə onların informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi» bəndinə əsasən ötən il Kitabxananın fondlarından 1264 nüsxə xüsusi əhəmiyyətli çap sənədləri-nadir kitablar, diyarşünaslığa aid nəşrlər seçilib, təhlil olunmuş və «Nadir nəşrlərin məlumat bazası»na daxil edilmişdir. Kitabxanada ulu öndər Heydər Əliyevin unikal dövlət və mədəni quruculuq təcrübəsinin, intellektual və mənəvi irsinin öyrənilməsi və təbliği məqsədi ilə «Heydər Əliyev və Azərbaycan dövlətçiliyi» məlumat bazası yaradılmışdır. Bu məlumat bazası respublikanın və dünyanın rəqəmsal irs fondlarına daxil edilmişdir.

Artıq üç ilə yaxındır ki, kitabxanada milli-mədəni irsimizin mühafizəsi məqsədilə «Azərbaycanın kitab abidələri» adlı məlumat bazası yaradılmışdır. Burada kitabxananın fondları əsasında seçilmiş kitablar “Bookdrive DİY” vasitəsilə skaynerləşdirilərək PDF formatına keçirilir. Qeyd edək ki, məlumat bazasına kitablar haqqında əsas biblioqrafik məlumatla yanaşı, onların ölçüsü, çap kağızının materialı, fiziki-kimyəvi vəziyyəti, mühafizə rejimi, daxil olma tarixi, annotasiyası, xüsusi qeydlər, nüsxələrin sayı da daxil edilir (4).

2008-ci ildən kitabxanada “Azərbaycanşünaslıq” elektron informasiya mərkəzi fəaliyyət göstərir(2). Bu mərkəz elektron kitabxananın əsasını təşkil edir. Burada mərkəz deyildikdə «Azərbaycan nefti», «Azərbaycanın tarixi», «Azərbaycanın iqtisadiyyatı», «Azərbaycanın elmi» «Azərbaycanın mədəniyyəti», «Azərbaycan ədəbiyyatı», «Azərbaycan muzeyləri», «Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının alimləri», «Qobustan», «Azərbaycanda turizm» və s. Mövzular üzrə materialların elektron şəkildə toplandığı virtual məkan başa düşülür. Son 5 ildə

“Azərbaycanşünaslıq” elektron informasiya mərkəzi 4800 elmi materialın elektron variantı ilə təmin edilib (7.31-32).

2004-cü ildən Mərkəzi Elmi Kitabxana Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumunun üzvü kimi ABŞ-ın nüfuzlu EBSKO nəşriyyatının 7000 adda müxtəlif elm sahələrinə dair xarici jurnalların tam mətnlərinin elektron versiyalarını almağa başlamışdır. Bundan başqa, kitabxana Springer, Sveets kimi elektron nəşr paylayıcıları ilə sıx əməkdaşlıq edir, mütəmadi olaraq dünyada nəşr olunan elmi kitabları və elmi jurnalları həm ənənəvi, həm də elektron şəkildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 30-dan artıq institutuna çatdırır.

Kitabxanada həmçinin, dünyanın irihəcmli İNTAS, IOP (Institute of Physics-Fizika İnstitutu), APS (American Physical Society-Amerika Fizika Cəmiyyəti) informasiya bazalarından, ASPB (Alberta Society of Professional Biologists-professional bioloqların Albert cəmiyyəti), Thomson Reuters informasiya resursları şirkətinin WEB of knowledge (Bilik şəbəkəsi) və s. məlumat bazalarının resurslarından istifadə etmək imkanı da yaradılmışdır (3).

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası bu yaxınlarda Rusiyanın polpred.com İnternet ünvanında yerləşdirilmiş tammətnli xəbərlər bazasından istifadə imkanı əldə etmişdir. Bu baza Rusiya üzrə tammətnli xəbərlərin yeganə İnternet ünvanı hesab olunur. Baza 235 ölkə və ərazinin işgüzar nəşrlərinin və informasiya aqentliklərinin ən yaxşı məqalələrini əks etdirir. (10).

Hər gün bazaya 26 qrup sahədə mənbə, mövzu, ölkə, dil və s. əlamətlər üzrə 500 ən vacib Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin nəşrləri daxil edilir. Burada yerləşdirilmiş 600 mənbənin 130-u prioritet mənbə hesab olunur.

Məlumat üçün qeyd edək ki, 2012 ci ilin avqustun 1-nə olan məlumata görə bazada Azərbaycan üzrə 7344 nəşr yerləşdirilmişdir. Ermənistan üzrə bu məlumat 6124 olmuşdur. 2012 avqustun 1-nə olan məlumata görə Azərbaycandan bazaya 59523 baxış və 31030 ziyarət qeydə alınmışdır. Ermənistan üzrə isə baxış sayı 57715, ziyarət sayı isə 29632 olmuşdur. 3 il ərzində Azərbaycan kitabxanalarının oxucuları tərəfindən 13135 sənəd yüklənmişdir.

Kitabxananın son illərdə istifadə imkanı əldə etdiyi digər yeni elektron resurs -"Zakonodatelstvo Rossiya" İnformasiya-axtarış Sistemidir. Bu İnformasiya Axtarış Sistemi Rusiya Federasiyasında hüquqi informasiyanın dövlət sistemi hesab edilir. Rusiya Federasiyası Prezidentinin və Rusiya Federasiyası hökumətinin Federal qanun və hüquqi aktların mətnləri bütün dünyaya bu İnformasiya-axtarış Sistemi vasitəsi ilə ötürülür."Zakonodatelstvo Rossiya" İnformasiya-axtarış Sistemi

Rusiya Federsiyası Prezidentinin 1994 cü il 5 aprel sərəncamı №662 və 1996 cı il 23 may №763 sayılı sərəncamına uyğun olaraq rəsmi nəşr sayılır. (11)

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Web-səhifəsinin yenilənməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər müntəzəm olaraq davam etdirilir. Belə ki, son illərdə Veb səhifənin strukturunda əsaslı dəyişikliklər edilmiş, elektron kitabxana və avtoreferatlar rubrikaları yaradılmışdır. Kitabxananın veb-səhifəsini mütəmadi şəkildə yeniləmək məqsədi ilə Kontenti İldaretmə Sistemi (CMS-Content Management Sytem) yaradılaraq saytvasitəsi ilə elektron kataloqun ümumi istifadəsini təmin edilir (6.52).

Kitabxana elektron resurslardan istifadə və onların yaradılması üzrə bir sıra beynəlxalq və ümumrespublika tədbirlərinin iştirakçısıdır.

04 dekabr 2012-ci il tarixində Kitabxananın «Qərbi Avropa ədəbiyyatı» şöbəsinin bir qrup əməkdaşı “Şprinqer» elmi bazasının resurslarından səmərəli istifadə imkanları» mövzusunda keçirilmiş seminarda iştirak etmişdir. Hollandiyanın Şprinqer nəşriyyatının meneceri Sitki Aktaş və marketinq və treyninq üzrə rəhbər Diana Alkema elmi baza barədə seminar iştirakçılarına məlumat vermişdir.

«Şprinqer» elmi bazası 170 illik fəaliyyətə malikdir və o öz fəaliyyəti dövründə Humana Press, Open Akses və s. nəşriyyat evlərini satın almışdır. Şprinqer digər nəşriyyatlarla (yəni Elsevier, Informa, Taylor-Fransis, Ms Grav-Hill) müqayisədə Şprinqer nəşriyyatının əsasən bioloigya, tibb, yer, fizika və astronomiya, kompüter, kimya elmləri üzrə I yer tutur. Şprinqer 6 milyon sənəd-50.000 elektron kitab (2005-ci ildən bəri), 1,500 jurnal və jurnal arxivləri (1997-ci ildən bəri), 27.000 protokol, 200 referens əsərdən ibarətdir. Şprinqerin nəşrlərinin 80%-i ingilis, 20 %-i isə alman, fransız dillərindədir.

Seminarda Şprinqerin linkləri, yəni Şprinqer jurnal, Şprinqer kitablar, Şprinqer jurnal və kitab arxivləri, həmçinin sərbəst platforması olan Şprinqer protokol, material, sənədləri haqqında məlumat və onun linkləri haqqında ayrı-ayrılıqda məlumat verilmişdir. Həmçinin, Şprinqerdə ildə 650 nüsxə ingilis dilində kitabın yayımlanması, məhz link.springer.com (12) saytında kitab, jurnal, protokol və s.dən olan 5, 957 772 məqalənin mövcudluğu, 150. 000 kitabın Azərbaycan üçün açıq olmasından da bəhs edilmiş, axtarışın aparılma metodları istifadə və s. Məsələlərə geniş yer verilmişdir. Məs. Hər hansı ədəbiyyat həm mövzu, həm müəllif, hətta dəqiq elmlərə aid olarsa müəyyən simvollarla axtarış verib bu mövzuda istənilən qədər məqalə, protokol, sənəd, arxiv materialı və kitab tapmağın mümkünlükləri açıqlanmışdır. Bundan başqa, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, istifadəçinin link.springer.com saytının mövcud

Springer books, Springer journals, Springer journals & books archives kimi linklərinə daxil olub müəyyən mövzu ilə bağlı birbaşa kitab yaxud jurnal və ya arxiv materiallarını daxil olmaq üsulları da açıqlanmışdır.

Kitabxanada fərdi, kitabxanalararası abonement, ümumi oxu zalı, dövrü mətbuat zalı, Şərq ədəbiyyatının oxu zalı, sərgi zalı, “Heydər Əliyev irsinin təbliği” şöbəsinin oxu zalı, nadir nəşrlər zalı və doktorantlar evinin oxu zalında oxuculara ənənəvi xidmətlə yanaşı, elektron resurslarla da xidmət göstərilir.

Ümumiyyətlə, Kitabxananın elektron resurslarının hər biri ayrı-ayrılıqda özündə uzunmüddət istifadə oluna bilən eksklyuziv və aktual informasiyanı əks etdirir. Bu resurslar müasir informasiya texnologiyalarının köməyi ilə elmi, tarixi-mədəni və ədəbi materialların yaradılması, istifadəsi və mühafizəsi sahəsində kitabxananın imkanlarını nümayiş etdirir və kitabxana əməkdaşlarının peşəkarlıq səviyyəsini qiymətləndirməyə zəmin yaradır.

Kitabxananın elektron resurs fondu müxtəlif kitabxanalarda, informasiya sistemlərində, portallarda dağınıq şəkildə yerləşmiş sənədlərin dəqiq sürətlərini kolleksiya şəklində bir mərkəzdə toplamağa imkan verir.

Belə keyfiyyətli və operativ fəaliyyətin nəticəsidir ki, 2012-ci ildə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası 2012-ci ildə Avropa Şurasının yanında Avropa Elmi Kitabxanalar Assosiasiyasının və Elektron kitabxanalar və Yeni informasiya texnologiyalarının yaratıcıları və istifadəçilərinin beynəlxalq assosiasiyası kollegiyasının qərarı ilə Mərkəzi Elmi Kitabxana “Elektron kitabxanalar və Yeni informasiya texnologiyalarının yaratıcıları və istifadəçiləri beynəlxalq assosiasiyası”nın tamhüquqlu üzvü seçilmişdir. Mərkəzi Elmi Kitabxana bu mötəbər quruma üzv olan ilk Azərbaycan kitabxanasıdır. Bu, təkcə kitabxana ictimaiyyətinin deyil, bütünlükdə elmimizin uğurudur. Çünki Avropa Elmi Kitabxanalar Assosiasiyasının üzvlüyü elmimizin Avropada təbliği, milli kitabiyatımızın, mədəniyyət və tariximizin beynəlxalq səviyyədə tanınmasına təkan verəcək. Bu üzvlük həm kitabxanaya, həm də Avropanın kitabxana həyatında daha fəal iştirak etməyə, kitabxananın elektron kataloqunu, elektron kitabxanasını dünyanın digər kitabxanalarının oxucularına da təqdim etməyə şərait yaradacaq. (8)

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının hesabatları (2000-2012-ci illər)
2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının «Azərbaycanşünaslıq» şöbəsinin hesabatları (2008-2011-ci illər)
3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının «Qərbi Avropa ədəbiyyatı» şöbəsinin hesabatları (2006-2011-ci illər)
4. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin hesabatları (2000-2011-ci illər)
5. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı: 6 oktyabr 2008-ci il // Azərbaycan.- 2008.- 6 oktyabr.
6. Cəfərov C. Kitabxana-informasiya xidmətində elektron kataloq. Bakı, Proqress, 2012.- 224 s.
7. Əliyeva-Kəngərli A.İ. AMEA MEK və ETİ kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsinə bibliometrik yanaşma //Elektron elm problemləri üzrə I Respublika Elmi-Praktiki Konfransının materialları 15-16 noyabr 2012-ci il Bakı, Azərbaycan, S. 31-32.
8. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Azərbaycan kitabxanaları: milli informasiya segmenti inkişaf etdirilir // 525-ci qəz, 4 aprel, 2012.
9. Əliyeva-Kəngərli. A.İ. Milli-mənəvi dəyərlərimiz: yaradanlar və yaşadanlar. - Bakı, «Proqress», 2012.-582 s.
10. www.polpred.com
11. <http://pravo.gov.ru/ips/>
12. www.springer.com

З. РЗАЕВА

**ЭЛЕКТРОННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ КАК
СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО
ПОТЕНЦИАЛА БИБЛИОТЕКИ: ОПЫТ ЦЕНТРАЛЬНОЙ
НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ НАНА.**

РЕЗЮМЕ

В статье дается информация об электронных ресурсах Центральной Научной Библиотеки НАНА и освещаются перспективы их развития.

Z. RZAYEVA

**ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES AS A MEANS
OF BUILDING THE LIBRARY INFORMATION POTENTIAL:
EXPERIENCE OF THE CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY OF
ANAS**

SUMMARY

Information on electronic resources of the Central Scientific Library of ANAS is given and prospects of their development are shined in the article.